

STRÓFÁK VERSEKRŐL

A kritikában is indokolt olykor verseskötetek helyett csak magános költeményekről írni. Indokolt akkor is, ha választásra bizonyos véletlen ösztönzött csupán: négy költő egy-egy frissen közreadott verse, amelyek az elmúlt másfél hónapban leginkább megkaptak, emlékeztünkben élményszerűen megkötdték.

De a véletlennek ebben a verselményeket sűrítő játékban bizonyos tendencia is érvényesül, mert a négy vers alkotói minden mesterkétség vagy erőltettség nélkül szinte újabb költészetünket reprezentálják. Ime: az alkalom friss és jellemző példákon értékelni-elemezni liránk és költőink mai közérzetét.

★

Költők fejlődésében nem szokatlan a váltás, a mondanóban s a hangvételben bekövetkező új érlelődés periódusa. Mintha ilyen folyamat játszódna le most Garai Gábor és Györe Imre lírájában is.

Garai Gábor költészetében többnyire erős az intellektuális feszültség s gyakori az analitikus hajlam jelentkezése. Evés című versében ezt az elemző-értelmező készséget most az oldottabb leíró formával ötvözte egybe: újszerű, modern életképet alkotott. S amit többen is rögtön észrevettek, — ez a vers akart-akaratlan válasz, mai visszhang József Attila szonettjére, a tegnap kétkézi dolgozóit megörökítő Éhségre. A tényeket rögzítő lírai hitelesség mennyire pontos és minden részletező kifejtésnél többet mondó lehet! Valami lényeges, a nagy szavaknál is elevebben jellemző különbség tárul fel ezekben az életképekben, az evés, a harapás, az ejtőző telítődés gesztusainak felvillantásában. Két kor jellemző portréit: a fiatal József Attila cséplőmunkásainak kenyérrel, uborkával kielégülő mohó „falánksága” és Garai tempósan falatozó útközvezője a pasztortejjel s a zsemlecipóval. Ezért annyira természetes — s éppen így újszerű — Garai „leíró” módszere: az életképet nemcsak megjeleníti, hanem útközvezője viselkedését — az alaphang változtatása nélkül — elemzi is.

Mert szertartás volt, bár táplálkozás; ez a méltóság falatozás. Csöndje: a minden idők kézi munkásainak örök ünnepi áhítata az élelem előtt, de fénye, amely az útközvezőt bepermette s róla a kopár úttestre is lecsordult; fénye már a frissen beledgett érzetek fűrtös áram-ducából érkezett, a szokásból: hogy biztos rév a lét. Hogy holnap is lesz munka és ebéd.

Az értékesített hagyomány — a József Attilától eredeztetett életkép-motívum — az analízis módor (a gondolatosság érdekében hasznosított enjambement-ok, a szinte értekezéssel jellegű versmondatok) szabólörinci, illyégyulai hangvétele — természetes egységbe olvad Garai Gábor frissen mai szemléletével. De így már a hangszereles is a

sajátja, a tanultakat éretten, önállóan újáteremtő.

★

Györe Imrét a lobogó harcok szenvedély, az érzékeny közéleti aktivitás emeli rangos helyre nemzedékének vagy erőltettség nélkül szinte újabb költészetünket reprezentálják. Ime: az alkalom friss és jellemző példákon értékelni-elemezni liránk és költőink mai közérzetét.

Cellák, fekete pircsek, zördülnek az ajtók, cellák, fekete pircsek rémisztik az alvót cellák, megpácolt deszkák, deszkák, összezsegeve, vashálót vert barna rácsok futnak az ablakkeretbe...

A halál-lágerek borzalmas barakkjainak „leírása” csupán, de milyen iszonyatokat felidéz „leírás”: a fasiszta „rend” egész természetrajzával, fekete, barna, sötét színeivel megörökítő, s a cellák folytonos, monoton ismétlődésével a börtönök birodalmát, a kínzócsok végtelenségét, az embertelen halálok tömegét mementóul megemlegető. Csak a harag, a tisztító gyűlölet oldhatja fel e szörnyűségeit. S Györe egy-egy fokozódó erővel szuggereálja a történelem ítéletét. De most nem rögződik meg a gyűlölet „magányában”, hanem — lírájában is új elemként — felemelkedő, széles közösségekre apelláló motívummal fejezi be a versét.

★

Más atmoszféra és más ösztönzések jellemzik Nagy László és Juhász Ferenc költői újraszólalását. Míg az előbbi fiatalabbak az ellenforradalom idején kiélesedő konfliktusokkal csatázva nőttek meg s váltak a szocialista távlatok szószólóivá — Nagy és Juhász a negyvenes évek végén felszárnyaló indulásuk után az ötvenes esztendőkből mintha ólomnehezéketek vettek volna magukra. A próbáló esztendő társadalmi és morális válságai sem Juhász Ferencet, sem Nagy Lászlót nem változtatták a revizionizmus közvetlen ígérdeztívővé. De az ellentmondások, az ideológiai kavargás személyeikben őket is megpáztá: a távlat-vesztés, a

hítelenség keserűsége hatalmasodott el Nagy Lászlón s a szerves és szervetlen világ szinte ember-nélküli örvényeibe zuhant Juhász Ferenc.

Hol tartanak most, hogyan és milyen szavakra, daltamokra lelnek ma, amikor a magukat is benítő némaság után ismét nyomdafestéknek kínálták verseik?

★

Miként Garainál — költőt kell megidézünk Nagy László verseinek, a Szép jeű májusi emlétekor is. Mert lehetetlen nem Adyra gondolnunk, amikor nehéz darabossággal, de villódzó erővel Nagy László szólni kezd:

Főlebredésem, didergésem áhítósz nagy tűzi szeszre, az ég is szedres remegésben lángcirkszt vár májusi naptól.

Honnan ez az adys hang Nagy Lászlónál, aki már régen túllépett a költői serdülőkoron, akinek sajátosn egyéni lírai nyelve és képalkotó fantáziája van? De miért jelent meg annak idején Adynál — felelhetünk a kérdésre kérdéssel — a prédikátoros, balasszi, kurucos hang? A költői beleélés különös törvénye igazít el; a hasonlónak érzett és képzelt helyzet ösztönző-teremkenítő ihlette, amely hagyományok friss újáteremtését sugallja a lírikusnak, a már megélt és poétizált magatartások, emberi izzások, nyelvi fordulatok felelevenítését.

Hit és hiteltenség belső vitája, egymással perlekedő elmentmondásai kedveltették meg Nagy Lászlóval az Adyra emlékeztető költői szólás foltozt, de nekiszilajodó lobogását. Verseit már régóta vártuk. Felbukkanását a nyomtasztó vergődések, az elhatárolódó hiteltenség mélyeteiből. Mert még hallottuk és aggodva értettük a Deres majális záróversének sorait: „Halálal élek, nem a kenyérről — fejelbölt mének szédületével!” Mert még fájon dideregtünk érte, amikor súlyos komorsággal panasolta: „Mi vidit, ha a világ telével — kell veszekednem vas-hidegével!” Öröm most új versében olvasni a sort: „Nem gondolhatok a halálra!” Milyen jóleső most vele együtt nagyot nyújtózni s kedvre hangolódni ebben a májusi megújulásban, e jelképes — mert munkásokat és költőket mindig biztató — hónap nagy emberi ragogásában.

Igazért, szépért fűző május, az emberfia gyönyörűl kijelölj anyni lehetetlent, hogy a képe befelelül. Mohóság áldott ideje, május törvényden muszáj merengnem.

Ünnepi költemény ez, mert életének, lírai szemléletének árnyai fölött kivívott első győzelmet hirdeti meg a költő, aki kezdi ismét otthonos helyét megelni a világban. A kontúrok még elmosódók s a távlatok még elvontan távoliak, de a szíve a mi közelünkben dobog. Mert akinek nincs mit keresnie „a jóllakottak dögvészes partján”, akit a hiteltenség és a cinizmus nem képes magához láncolni, az csak a mi sorainkban, az „emberség emberei” között érezheti jól magát, s hisz, rajong, jövőbe néz.

Mégis, emberi sors ez s szép is. Megfogya ifjúságban, húsbán, rajongok, szép jeű május van.

★

Juhász Ferenc mintha még a természeti törvények végszetszerűnek érzett súlya alatt vergődne új verse, a Tüzlilium az éjszakában vívódó gyötrelmeiben. Hosszan hallgatógó, nehéz kételyekben elmerült költő szólt meg ezekben a röpöködő-gomolygó sorokban, a magányosság, az emberi közösségekből kima-radottság megkínzottsága. Mit is mondhat, hogyan is térhet magához a tenyészet or-

szágit megjárta, az emberi világból elmenekült Juhász Ferenc? Mert most a „tüzlilium” elmosódott és változó értelmű jelképével önmagáról is beszél: mintha már magát noszogatta, biztatón, gyógyulón: „tüzlilium, mondd meg a magányod”. A régi rettenetek még megülnek a szívet, az embertelen tenyészet még rákosodó burjánzással benne-gomolyog a vers megállíthatatlan sodrású sorraiban:

... valami téboly van ebben a nagy nyárban, üstökös-uszály hömpölyög nehéz szívekre, mint meüzára döglött báina nyelve, mint óriáspolip köteg ernyedi csápjá omlik fejemre csipke-gomolygá...

Ott kísértének a versben az ideji nyár nagy természeti katasztrófái is: „reng a föld, a tenger fölmászik a holdra: — fortyogó nyáltömeg, szörnyeteg-amöba.” De már dereng a versben a feloldó-megoldó motívum is, az emberiséghez, az emberhez visszatalálás dallama:

tüzlilium az éjszakában, én így hiszek az emberi csodában, valami jóban, valami szépen, valami emberi elrendelésben...

Magarátalál-e, az emberi élet igaz távlataihoz igazodik-e majd a költő? Nehéz volna jósolgatni, de bizonyára egészségesebb lesz a poézise, ha saját életével is elfogadja, amit költeménye zárómondatában írt: „Az emberiség nem éghet magában, — mint tüzlilium az éjszakában.”

KOCZKÁS SÁNDOR

Nagy Zoltán ébresztése

Tizenöt éve, a felszabadult Magyarországon ölték meg Nagy Zoltánt. Mint azok a japánok, akiket Hirosima fekete napja elmúltán pusztított el az atom-fertőzet, úgy pusztult el ő is: a tömeggyilkosság elmúltán visszafutott hozzá a letűnt múltból egy nyilas kisgyilkos, s hatvan-egy éves korában, alkotóereje teljében megkapta tőle az elmaradt értelmetlen halált.

Halála azért volt olyan fájdalmas barátai, tisztelői, tanítványai számára, mert úgy éreztük: a felszabadulás számára a némaság börtönéből való kiszabadulást hozta meg. A Nyugat-mozgalom sodrában indult el költői pályáján s első kötetei után (Hónapos szobákból, 1907; Csend! Arany-madár! 1913) az első világháború kényszerített rá először némaságot. A forradalmak bukása s az ellenforradalom első dührohama után még egyszer jelentkezett; az 1923-ban megjelent Elégiák című kötete Juhász Gyula és Tóth Árpád tisztaságával és hűségével tett hitet romolhatatlan emberségéről. Aztán végképp elmúlt, s csak fiókjában gyűlte az elaljasuló kor ellen fájdalommal tiltakozó versei, de ezek már csak halála után láttak napvilágot (Álomban zene, 1947), húsz év némaságról adva hírt.

Babits Mihály, aki egyébként becsülte és szerette, nem adta ki Nagy Zoltánról írott cikkemet a Nyugatban, azt mondta, fiatalos hevemben túlbecsülöm értékét. Most,

hogyan végiglapoztam szerény, keskeny kötetkétit, az a benyomásom, hogy mind Babits, a mértéktartó, mind én, a rajongó, alábecsültük. Nagy Zoltán megnőtt a múlt időkben. Most látjuk, hogy mértéktartó puritánsága sok, hajdan fénylőbbnek tetsző, „nyugatosabb” költőiséget túlélt, most vesszük észre, hogy nagy kortársai között ő maradt legközelebb a természet-hez, az egyszerű emberi érzésekhez s ő maradt legtávolabb a divatos dekadenciától, most figyelünk fel csendes-szavú verseinek politikai súlyára, most értjük meg a „Magamhoz” erkölcsi helytállását, a „Levél Tóth Árpádhoz” nemes ars poeticáját, most éjt meg igazán verselésének szordinos Csokonai-muzsikája.

Halálának évfordulóján alkalmi megemlékezés e néhány sor, de arra alkalom, hogy felhívjuk egyre igényesebb költőink figyelmét erre a belső fogelman sugárzó költészetre, s megkérjük kiadóinkat, miért kárhozták némaságra ezt a költőt, aki ha élne, bizonyára köztünk élne, nekünk írna. Ránk nézett, előre nézett a gyalázat esztendeiben:

Ó eljövendő Ember! A tűz elött Gondolj reám, ha sir s duruzsol dalom, Téged dalollok én! Nevedre Énekek éneke kél szívemben!

Bóka László

Egy új könyvsorozat megindulására

Bibliotheca Hungarica Antiqua

marad így az eredetivel teljesen megegyező facsimile.

A hasonmás-kiadások másik célja a tudományos munka megkönnyítése. Tinódi énekeit egy mai pontos kritikai kiadás alapján is tanulmányozhatja az irodalomtörténész — de nem minden esetben. Hibák még a legjobb kiadásban is lehetségesek, de amikor nincs is hiba egy modern szövegkiadásban, akkor is gyakran vannak — különösen régi szövegek esetében — kételyei a kutatóknak: vajon valamelyik szokatlan szó, következtetés irás-mód stb. az eredetiben is így van-e, vagy pedig csak a mai kiadás sajtóhibája.

Végül a szép könyvet szeretni olvasó, a legnemesebb értelembe vett bibliofil is szívesen fűszerezi könyvtárát ilyen könyvkiadásai csemegével. Hiszen a nem szakember számára is számtalan tanulsággal jár egy hasonmás-kiadás forgatása: megismeri belőle a régi könyvek beosztását, nyomdatechnikáját, helyesírását, s mindezzel tájékozottsága, történeti látóköre akkor is jelentősen növekszik, ha nem fogja elejétől végéig átrágni magát a négyszáz éves betűk — sokszor a szakember számára is nehezen olvasható — rengetegén.

A SZERZŐT AZ AKADEMIA IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE gondozza, szerkesztője a régi magyar

nyomatványok egyik legjobb szakértője, Varjas Béla. Ő volt a Tinódi-kötet szövegének gondozója is, az ő érdeme, hogy az eredeti kiadás egyetlen betűje, egyetlen vonása sem hiányzik a négyszáz év utáni új változatból. A kötethez Bóka László írt magvas utószót, mely rövid tájékoztatást adva magáról Tinódiról, a régi magyar énekmondókról, s a történelmi énekműfajáról, mindent összefoglal, amit e kötetről tudni lehet.

A hasonmás-kiadásoknál a munka orozlárésze a nyomdára hárul, elsősorban a nyomdától függ, hogy sikerül-e maradéktalanul reprodukálni a több évszázados régi könyvet. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy az Akadémiai Nyomda kitűnő munkát végzett, s az általa új technikai eljárással előállított facsimile-kiadás nyugodtan kiállhatja a versenyt a világ bármely hasonló vállalkozásával. A nyomda azt nyújtja számunkra, ami az eredetiben van, se többet, se kevesebbet. Nem szépíti a kezdetleges technikával készült régi könyv hibáit, nem teszi olvashatóbbá a helyenként elmosódott nyomást, hanem sértetlenül adja kezünkbe az 1534-ben Kolozsvárott megjelent könyvet. (Akadémiai Kiadó)

KLANICZAY TIBOR

LÁSZLÓ IBOLYA:

Haragos intelem

Ne közelíts engem égő csipkebokrot, ne környékezz engem kigyócsusszanással, fűlem se búvölgesd vadgalamb tügással.

Alkuszó már engem meg nem vehet többé, leszek hetszer inkább szerteporló rögge, inkább dermedővé, halálbamenővé, mint lapuló ebbé, csúszva szűkölővé!

Ne közelgess engem égő csipkebokrot, ne környékezz engem, fennakadsz hazug, késekkel van rakva szívemig az út!

NÁDASS JÓZSEF:

Ez kísér álmaimban

En nem tudom, hogy hullajtanak-e könnyet az angyalok, En nem tudom, hogy az ördögök tudnak-e nevetni, En az emberek kacaját és sírását hallom, Ez kísér álmaimban, ez fakasztja könnyem, rajzol arcomra mosolyt.

Ne fordítsd el tekinteted, kezed ne vond ki tenyerem öleléseből,

Ha kilépsz a sorból, térdig süppedsz a mocsárba, Egyetlen színnel hogyan fested fel a szívárványt? Miként akarod magadban kibontani a sokszínű zászlót?

Egyszerű emberek, kik egyszerűen emberek vagytok, Hozzátok szólok, cifrázni sem kedvem, sem eröm, Helyettesetek hangzik, értetek e csendes dal, Számadását készítetű öreg vándor éneke ez, A napfényes, emberrel telli úton még lobog felétek a kendő,

Emlékeztetni s búcsúzni kész.